

חלילה לך מעשות כדבר הזה

חֲלִילָה לְךָ מַעֲשֵׂת כְּדִבְרֵי הַזֶּה לְהַמִּית צַדִּיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצַדִּיק כְּרָשָׁע חֲלִילָה לְךָ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: (בראשית יח כה).¹

בראשית רבה לט ו – השבועה לנח, או דין או עולם

רבי עזריה משום רבי אחא פתח: "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריד" (תהלים מה ח). רבי עזריה פתר המקרא באברהם. בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים, מה כתוב שם: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע וכו'". אמר ר' אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה!²

א"ר לוי: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" – אם עולם אתה מבקש, אין דין. ואם דין אתה מבקש, אין עולם. מה אתה תופש החבל בשני ראשים? אתה מבקש עולם ומבקש דין. טול לך אחד מהם, ואם אין אתה מוותר מעט אין העולם יכול לעמוד.³ אמר לו הקב"ה: אברהם, "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריד". מהו "מחבריד"? מנח ועד אצלך י' דורות,⁴ ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך.⁵

בראשית רבה מט ט – חלילה היא לך

"חלילה לך מעשות כדבר הזה" – אמר ר' יודן: חלילה היא לך, זרה היא לך!⁶ אמר ר' אחא: "חלילה חלילה" – שתי פעמים: חילול שם שמים יש בדבר, חילול שם שמים בדבר! אמר ר' אבא: "מעשות דבר" אין כתיב כאן, אלא "מעשות כדבר" – לא היא ולא כיוצא בה ולא שפחותה ממנה.⁷ א"ר לוי: שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ואיוב. אברהם אמר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע". איוב אמר: "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה" (איוב ט כב). אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה. אברהם אכלה בשוקה, איוב אכלה פנה.⁸

¹ ראו איך אונקלוס מנסה לשנות את פשט הפסוק ובלבד שלא ישתמע שאברהם קורא תיגר על הקב"ה: "קושטא אינון דיןך מלמעבד כפתגמא דין לשיצאה זכא עם חייבא ויהי זכא כחייבא. קושטא אינון דיןך, דיןך כל ארעא ברם יעביד דינא". תרגום לתרגום (באדיבות רפאל פוזן ז"ל): "אמת הם משפטיך מלעשות כדבר הזה, לכולת צדיק עם רשע והיה צדיק כרשע! אמת הם משפטיך! שופט כל הארץ אמנם יעשה משפט". חס וחלילה לומר שאברהם אמר חלילה כלפי הקב"ה (פעמיים באותו הפסוק!). אבל אנחנו נלך בדרך המדרש ונראה שאין חלילה וחס לחלילה של אברהם. וכמאמר חז"ל: "יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינון מחניפין לו" (ירושלמי ברכות פרק ז הלכה ג). ראו דברינו [האל הגדול הגיבור והנורא](#) בפרשת עקב.

² מדרש זה לא נמצא בפרשנותו, כי אם בפרשת לך לך, והוא עוסק בהשוואה הכוללת של אברהם עם נח: "עשרה דורות שמנח ועד אברהם ומכולם לא דברתי אלא עמך". יציאתו של אברהם להגנת סדום מוצגת כאנטיזה לשתיקתו של נח בשעה שהקב"ה מבשר לו "קץ כל בשר בא לפני". אלא שדווקא בהקשר עם השבועה של הקב"ה ששוב לא יביא מבול והרס טוטאלי לעולם, אברהם מסתמך על נח ונעזר בו. לפי המדרש יש לנח חלק חשוב בשבועה זו, ראו בראשית רבה לד ו: "צא מן התיבה - ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהיה פרה ורבה למארה? עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח". נח, עם כל הפאסיביות שלו, הוא הבסיס עליו נשען אברהם בטיעונו להגנת סדום. בפרט הטיעון "חלילה לך" שהוא כאן כמו "לא יחל דבר" – לא יחלל את שבועתו. ראו גם בראשית רבה נו יא שאברהם משביע את הקב"ה לאחר העקידה שלא ינסה אותו עוד. וכבר דנו בצדקותו של נח בדפים [נח ואברהם, צדיק בדורותיו](#), וכן [צא מן התיבה](#) בפרשת נח.

³ השווו אמירה זו מול האמירה בגמרא בבא קמא נ ע"א: "כל האומר הקב"ה ותן הוא - יותרו חייו, שנאמר: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט". יש משפט בעולם! ולהלן נראה שאמנם יש לקב"ה תשובה ברורה בנושא הזה. אתה רוצה עולם בלי משפט, אברהם?.

⁴ מסכת אבות פרק ה משנה ב: "עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו ... עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו ... עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כולם".

⁵ מדרש זה מזכיר שוב את נח, אבל במהות הטענה של "חלילה לך" הוא מוצא קשר דווקא עם בריאת העולם: "כך אמר הקב"ה: אם בורא אני את העולם במידת הרחמים יהיו החטאים מרובים; במידת הדין, היאך העולם יכול לעמוד? אלא הרי אני בורא אותו במידת הדין ובמידת הרחמים והלוואי יעמוד" (בראשית רבה סוף פרשה יב, וראו גם פסיקתא רבתי פרשה מ). ואפשר להציע כאן חידוד לשוני ש"חלילה" כאן הוא גם מלשון חילול (יציירת) העולם: "בטרים הרים ילדו ותחולל ארץ וכו'" (תהלים צ ב).

⁶ חלילה בכתוב חסר. "זה לא מתאים לך", "זה לא אתה". כמו אישה חללה שאסורה לכהן – היא זרה לו ויפריש עצמו ממנה.

⁷ אותו ר' אחא שבמדרש הקודם דיבר על "חלילה" מלשון חילול שבועה וכבר שם שם בפי אברהם את המילים הבוטות: "מה אתה מערים על השבועה", הולך כאן צעד נוסף ומקשר את "חלילה" עם חילול השם ושם בפי אברהם "אזהרה" לקב"ה: לא מיניה ולא מקצתיה, לא חצי הפיכה ולא רבע ולא כלום. כביכול "במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב" (סנהדרין פב ע"א, עירובין סג ע"א ועוד), גם לרב שהוא ריבון העולם. על משקל המאמר "[אלמלי מקרא כתוב אי אפשר לאומרו](#)" – ראו הדף בנושא זה, אפשר לומר כאן: אלמלא מדרש כתוב, אי אפשר לאומרו. ראו בהקשר זה הדף [המדרש המעצים](#) בדפים המיוחדים.

⁸ אברהם משול לאחד שאכל פרי בשל, איוב משול לאחד שאכל פרי בוסר – פ. מדוע באמת? כי אברהם אומר דברים קשים, אולי יותר קשים ממה שאומר איוב, אבל כקובלנה, בפניה לקב"ה. לא כייאוש, לא כהרמת ידיים. איוב אומר משפט סתמי: "אחת היא על כן אמרתי, תם ורשע הוא מכלה". משפט סתמי של קביעה שככה זה בעולם, בלי להילחם, בלי להתעמת, הרמת ידיים טוטלית.

ר' חייא בר אבא אמר: ערבובי תשובות יש כאן. אברהם אמר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע" והקב"ה אומר: "והיה כצדיק כרשע"? יתלה לרשעים בשביל צדיקים?

תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן י – תשובת הקב"ה

אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, חלילה לך וגוי. שלא יאמרו באי עולם כך אומנתו שהוא מאבד את הדורות במידת אכזריות. איבד דור אנוש, ודור המבול, ודור הפלגה, אינו מניח אומנתו. לכך אמר אברהם: "חלילה לך". אמר לו הקב"ה: כך אמרת! בוא וראה ואעביר לפניך כל הדורות שאיבדתי, ואראך שלא גביתי לפורענותם מהם, ואם תעלה על דעתך שלא עשיתי כהוגן, למדני ואני עושה.¹⁰

תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן ט – האם ניסה אברהם להחזיר את אנשי סדום בתשובה

בשעה שבקש הקב"ה להפוך את חמשת הכרכים הללו נמלך באברהם, שנאמר: "ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה" (בראשית יח כ). התחיל אברהם ללמד עליהן סניגוריא לפני הקב"ה, סבור שמא יעשו תשובה. מנין? ממה שקראו בענין: "חלילה לך מעשות כדבר הזה".¹¹

ילקוט שמעוני תורה פרשת וירא רמז פג – חזרה לחלילה: לא מיניה ולא מקצתיה

אמר ר' יודן: חלילה היא חולין היא לך בדייה היא לך, חילול השם יש בדבר. "מעשות דבר" - אין כתיב כאן, אלא: "כדבר" - לא היא ולא דכוותה ולא דפחיתא מינה.¹²

בראשית רבה מט י – הקב"ה מחריש למנהיגים הקובלים כנגדו

רבי יודן ורבי יהודה ברי' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמרו: ... לך אני מחריש¹³ וְלִפְדִּים היוצאים ממך:¹⁴ לאברהם שהוא אומר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה" ולמשה שהוא אומר: "למה ה' יחרה אפך בעמך" וליהושע

⁹ מדרש זה קצת חורג מדינונו בביטוי "חלילה לך", אך הוא מעורר שאלה טובה: על מה בעצם נלחם אברהם? על כך שלא ייפגעו צדיקים? זה ברור ועל כך יש לו את כל הצידוק גם לומר דברים קשים. אלא שאברהם נלחם להציל את כל חמשת הערים, גם את הרשעים שבתוכם. מדוע? בזכות מה? ועל כך עונה המדרש שהתערבבו כאן התשובות (בנוסף אחר, השאלות). לא אברהם אומר: והיה כצדיק כרשע, אלא זו תשובת הקב"ה לאברהם בסימן שאלה: והיה כצדיק כרשע? יתלה לרשעים בשביל הצדיקים? מה באמת תשובת אברהם לטענה זו? ראו רמב"ן על פרק יח פסוק כג: "האף תספה צדיק עם רשע - אפו של הקב"ה היא מדת דינו, וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע. לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי. ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים". דבר דומה מצוי בחטא העגל, במשה שעוד נראה בהמשך, ש"ויחל משה" קשור ב"חלילה לך", בוויכוח בינו לקב"ה על ארץ אפים: "תניא: כשעלה משה למרום מצאו לקב"ה שיושב וכותב אפים. אמר לפניו: ריבונו של עולם, ארץ אפים לצדיקים? - אמר לו: אף לרשעים. אמר ליה: רשעים יאבדו. - אמר ליה: השתא חזית מאי דמבעי לך. כשחטאו ישראל אמר לו: לא כך אמרת לי, ארץ אפים לצדיקים? אמר לפניו ריבונו של עולם, ולא כך אמרת לי אף לרשעים? והיינו דכתיב: ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר". (סנהדרין קיא ע"א). ראו דברינו [ויחל משה](#) בפרשת כי תשא.

¹⁰ מדרש זה ממשיך את קו המחשבה של מדרש רבה מט ט לעיל, בפרט דברי ר' אחא בר אבא שם. המדרש פותח בטענה "שלא יאמרו באי עולם כך היא אומנתו", אשר מזכירה את טענת משה "למה יאמרו מצרים", היא טענת חילול השם הידועה (ראו רשב"ם במדבר יד יז). אך סופו בתשובה שהקב"ה עונה לאברהם, שהיא בעצם תשובה כפולה וחזקה: ראשית, גם בעבר לא גביתי את מלוא הפורענות שהגיעה לרשעים; ושנית, מדוע באמת שלא יקבלו הרשעים את עונשם? ולמה להניח שמידת הדין עלולה לפגוע גם בצדיקים. נשוב ונקרא את בראשית רבה בהערה 5 לעיל: "אם בורא אני את העולם במידת הרחמים יהיו החטאים מרובים; במידת הדין, היאך העולם יכול לעמוד?" יש שני צדדים למטבע. אין סיבה שהרשעים יתחבאו מאחורי גבם של הצדיקים.

¹¹ הרעיון של "חלילה לך" בכיוון של לימוד סניגוריה ותשובה, הוא מקורי ומיוחד למדרש זה, אך קשה להולמו. אדרבא, הוא מעורר את ההשוואה המתבקשת של אברהם עם יונה אשר בתחילתו אמנם בורח מפני ה', אך בסופו של דבר שם נפשו בכפו והולך אל נינוה ומכריז: "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת". והם נענים לקריאתו. ראו דברינו [אנשי נינוה](#) ביום הכיפורים. השוואה מתבקשת גם עם נח שאמנם לא ניסה להחזיר בתשובה את בני דורו ולסגור עליהם, אך כל מעשה התיבה ואיסוף החיות אשר נמשכו זמן רב היו במטרה לגרום לבני דורו לחזור בתשובה: "אמר הקב"ה: מתוך כך שאני אומר לו עשה תיבה והוא עוסק בה, והם מתכנסים אצלו ואומרים לו נח מה אתה עושה ... ומתוך כך עושין תשובה" (תנחומא (בובר) בראשית לז). אברהם אמנם מתווכח בעוז עם ה', אך לא יורד לסדום לנסות לעוררם לתשובה ושומר על ריחוק מהרשע.

¹² ילקוט שמעוני (ילק"ש), שהוא אסופה מאוחרת של מדרשים, מביא שם את כל המדרשים שהבאנו מבראשית רבה מט ט לעיל, אך בדבריו של ר' יודן הוא משנה קמעה ונוקט בנוסח: "חולין הוא לך". וכך מביא גם רש"י בפירושו לפסוק שלנו. המקור הוא במסכת ברכות לב ע"א, אבל שם אצל משה ולא אצל אברהם: "ויחל משה את פני ה' - ... רבנן אמרי: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה". במרוצת הדורות נעשה ביטוי זה שגרת לשון בשיח תלמידי חכמים. ראו למשל שו"ת הריב"ש סימן שעט: "ואני אומר: חלילה לך! חולין הוא לך, לומר כדבר הזה. שלא אמרו ... אלא וכו'".

¹³ ומוחל על דברך המתיריים. ראו שם דרשה זו במלואה שהיא על הפסוקים באיוב לד לא-לב: "כִּי אֶל אֵל הָאֵמֶר נִשְׁאִיתִי לֹא אֶחְבֹּל: בְּלִעְדִּי אֶחְזֶה אֶתְּהָ הָרִגִּי אֶם עָלַי פְּעֻלְתִּי לֹא אֶסִּיף" וכן בפרק מא ד: "לא לו אַחֲרִישׁ בְּדִי וּדְבַר גְּבוּרוֹת וְחִין עָרְפוֹ". ראו פירוש דעת מקרא (עמסו חכם) על פסוקים אלה שהם דברי אליהוא לאיוב איך ראוי לאדם לדבר אל האל. ובמדרש זה (בקטע שהשמטנו), משתמע שאלה דברי הקב"ה.

¹⁴ בָּדִים הם ענפי העץ הרכים וכאן במשמעות של צאצאים, צאצאי אברהם שיעמדו ולא יהססו לומר דברים קשים כלפי שמיא. ראו דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך.

שהוא אומר: "למה העברת העבר את העם הזה", ולדוד שהוא אומר: "למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה". "ודבר גבורות וחיין ערכו" - חן ניתן בעריכות שפתיים, בשעה שביקש רחמים על הסדומיים.¹⁵

מסכת עבודה זרה דף ד עמוד א – תשובה שנייה של הקב"ה

א"ר אבא בר כהנא: מאי דכתיב: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע"? אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, חולין הוא מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. ולא? והכתיב: "והקרתני מִמֶּךָ צָדִיק וְרָשָׁע" (יחזקאל כא ח)¹⁶ - בצדיק שאינו גמור. אבל בצדיק גמור לא? והכתיב: "וּמִמֶּךָ־שִׁי תִּחְלֹו" (שם ט ו), ותני רב יוסף: אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשִׁי, אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו! התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו, הוו להו כצדיקים שאינן גמורים.¹⁷

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: תם הגיליון אך לא נשלם הרעיון. מי שרוצה להרחיב בנושא יעיין בשני מדרשים חשובים שלא הבאנו כי "קצר המצע מהשתרע". תנחומא (בובר) וירא סימן יב בהשוואה בין "חלילה לך" של אברהם ובין "חלילה לך" של יואב הרודף אחרי שבע בין בכרי (שמואל ב כ) בתשובתו לאישה החכמה מאבל בית מעכה. אברהם קובל שם איך האשה החכמה הצליחה להציל עיר שלימה והוא לא הצליח להציל את ערי סדום.¹⁸ והשני, אגדת בראשית (בובר) כב השוזר ומסכם את רוב המדרשים שהבאנו לעיל ברצף נאה.

מים אחרונים 2: נציע כאן נושא לדיון בשולחן שבת. אילו אישים נוספים במקרא ובאיזה הקשר ואירוע, השתמשו בקריאה: "חלילה" (לך, לנו, לי וכו'). נרמז להלן בשמות, מצאו את המקור.

יוסף ואחיו, שבטי עבר הירדן המזרחי, בית עלי, שמואל לעם, הצלת יונתן, הצלת דוד, דוד לאנשיו, האשה החכמה ויואב, כרם ביזרעאל ויש בוודאי עוד.

¹⁵ אברהם נוקט בלשון בוטה וקשה מאד והוא גם לא צודק. הקב"ה לא חשב לספות את הצדיקים עם הרשעים. לא היו צדיקים בסדום והיחיד שהיה, אכן ניצל. לשאת לכל המקום בגלל קומץ צדיקים? למה בעצם? אבל הדבר החיובי המרכזי שבגישת אברהם, היא עצם הנכונות לקום ולתבוע צדק ומשפט ולהגן על בני האדם. ובעבור זה הכל נסלח, הכל מתקבל. ומאברהם למדו משה, יהושע, דוד ומנהיגי וסניגורי עם ישראל והעולם לדורותיהם. ראו ילקוט שמעוני בפרשתנו רמז פב: "הולך צדקות - זה אברהם שנאמר: ושמו דרך ה' לעשות צדקה, ודובר מישרים - חלילה לך, מואס בבצע מעשקות - אם מחוט ועד שרוך נעל, נוער כפיו מתמוך בשוחד - הרימותי ידי אל ה'". בדומה לו גם בילק"ש חיי-שרה רמז קג (על בסיס בראשית רבה נט ה): "מי יעלה בהר ה' - זה אברהם ... נקי כפים - אם מחוט ועד שרוך נעל, ובר לבב - חלילה לך מעשות כדבר הזה, אשר לא נשא לשוא נפשי וכו'". מי שמסוגל לומר "חלילה לך ... השופט כל הארץ לא יעשה משפט", להתעמת עם ההשגחה, הוא דובר מישרים, הוא בר לבב. ראו הקדמת הנצי"ב לפירושו העמק דבר בספר בראשית האבות שנקרא ישרים. ראו דברינו [ספר הישר](#) בפרשת ויחי וכן שוב דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך. ובימינו, עדויות כמו [המכתב של יוסל רקובר לאלהים, דין תורה עם הקב"ה, דין תורה עם הבורא](#) ועוד.

¹⁶ הוא יחזקאל שאמר: "הנפש החוטאת היא תמות"! ראו דברינו [לא יומתו אבות על בנים](#) בפרשת כי תצא.

¹⁷ עפ"י מקור זה טענת אברהם "חלילה לך ... להמית צדיק עם רשע" סופגת מכה נוספת. אם נדלג על הדיון הפנימי בקטע זה, ממנו עולה שיש הווה אמינא בגמרא שצדיקים אכן נפגעים בגין רשעים, השורה התחתונה היא שלקב"ה יש טענה חזקה כנגד טענת אברהם: "חלילה לך ... להמית צדיק עם רשע". הטענה היא שאם היו אלה צדיקים גמורים, היה עליהם למחות כנגד עוולות סדום. גם אברהם בעצם עומד מהצד הנכון ובוחר להתרחק מסדום ולא להיות מעורב. ראו סוף הערה 11 לעיל. ראו גם הביקורת הסמויה על [אברהם שפירא מלוט](#) בעקבות מריבות הרועים ולא שמענו שניסה להמשיך להתנהל במשותף. ועל נושא "היה בידם למחות ולא מיחו", כבר דנו חלקית בדברינו על מצוות [הוכח תוכיח את עמיתך](#) בפרשת קדושים. ויש להשלים נושא זה ולחקור בו עוד.

¹⁸ ראו לשון מדרש תנחומא שם: "אמר אברהם: ריבונו של עולם, צופה אני ברוח הקדש כי עתידה אשה אחת לפלט עיר שלימה, ואני איני כדאי לפלט חמשת הכרכים הללו? ואיזו היא האשה? זו סרח בת אשר... אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, ומה אם יואב שנטל את ראש איש אחד שהיה חייב, הניח את כל העיר, ואתה שאתה רחמן תאבד את הכל? חלילה לך!". ואנו שואלים: מי כן הצליח להציל את אחת מחמשת עיר סדום? התשובה: לוט - את העיר מצער. (משם הביטוי "למצער")